

Kodinomaisuus ikääntyneiden palvelutalo- asukkaiden kokemana

Päivi Aunola

Paula Ojanen

Gerontologian ja
kansanterveyden
pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Terveystieteiden laitos
Syksy 1999

Tiivistelmä

Aunola Päivi ja Ojanen Paula. 1999: **Kodinomaisuus ikääntyneiden palvelutaloasukkaiden kokemana.** Jyväskylän Yliopisto. Terveystieteiden laitos. Pro-gradu-tutkielma. 44 sivua.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan ikääntyneiden kokemuksia ja käsityksiä kodinomaisuudesta. Tarkoituksena oli selvittää kodinomaisuuskäsitteen laadullisia piirteitä palvelutaloasukkaiden asumiskokemuksen perusteella.

Tutkimukseen valittiin kaksikymmentä palvelutaloasukasta kahdesta palvelutalosta, joista toinen sijaitsi kaupungissa toinen maaseudulla. Kumpikin tutkija suoritti kymmenen haastattelua.

Tutkimuksessa sovellettiin fenomenologista tutkimusmenetelmää ja tiedonkeruumenetelmänä käytettiin avointa haastattelua. Analysoinnissa aineiston erittelyn avulla pyrittiin ilmiön olennaisten piirteiden esiin nostamiseen ja niiden välisten yhteyksien tunnistamiseen. Tutkimusaineistossa olevia merkityssisältöjä jäsenneltiin tutkijoiden yhteisen ymmärryksen ja tulkinnan perusteella.

Tulokset osoittavat kodinomaisuuden olevan muutakin kuin vain fyysisen ympäristön erilaisia ominaisuuksia. Kodinomaisuuden kokemus lähtee asukkaiden yksilöllisen elämän (kotona elämisen) ja palvelukotielämän yhteensovittamisesta.

Kodinomaisuuden kokemisessa keskeistä on ikääntyneen tavoitettavissa olevan maailman tunnistettavuus: kodinomaisuuden kokeminen oli sitä voimakkaampaa mitä paremmin ikääntynyt saattoi jatkuvuuden tunteen kautta tunnistaa ympäristön omakseen. Kodinomaisuuden kokemiseen liittyi myös toiminnan tarkoituksellisuuden ja yhteisöön kuulumisen kautta syntyvää elämisen mielekkyyttä sekä yksityisyyden, itsemääräämisen ja itsenäisyyden mahdollistamaa kokemusta omana itsenään olemisesta.

Sisällys

1	JOHDANTO	3
2	TUTKIMUKSEN TAUSTA.....	5
2.1	Ikääntyneiden asuminen.....	5
2.2	Palveluasuminen.....	6
2.3	Elämänlaatu ja asumisviihtyvyys.....	8
2.4	Iäkkäänä olemisen ontologisia lähtökohtia.....	9
2.5	Ympäristö ja identiteetti.....	10
2.6	Ympäristön kokeminen, koti ja kodinomaisuus.....	12
2.7	Kodinomaisuus suunnittelun näkökulmasta ja tutkimuksen kohteena.....	14
3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	16
3.1	Tutkimuksen tarkoitus.....	16
3.2	Fenomenologinen tutkimusmenetelmä	16
4	TUTKIMUKSEN KULKU	19
4.1	Tutkittavien valinta	19
4.2	Tiedonkeruu.....	20
4.3	Tiedon analysointi.....	21
5	KODINOMAISUUS IKÄÄNTYNEIDEN KOKEMANA.....	22
5.1	Kodinomaisuuden määrittelemine.....	22
5.2	Kodinomaisuuden kokemine.....	23
5.3	Kodinomaisuus - arjen tunnistettavuutta.....	32
5.4	Kodinomaisuus - elämisen mielekkyyttä.....	33
5.5	Kodinomaisuus - omana itsenä olemista.....	34
6	KODINOMAISUUS PALVELUASUMISESSA.....	35
7	LOPUKSI	38
	LÄHTEET.....	40

1 Johdanto

Tutkimukset sekä käytäntö osoittavat, että elinympäristöllä on ratkaiseva vaikutus ikääntyneiden hyvinvointiin ja päivittäistoiminnoista selviytymiseen. Ympäristö ei ole vain passiivinen tausta ikääntyneiden elämässä, vaan se vaikuttaa monin tavoin fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin.

Palvelurakenteen muutoksesta on keskusteltu vilkkaasti koko 1990-luvun ajan ja kansainvälisessä keskustelussa on voimakkaasti korostettu ”aging in place” -ajattelua. Tällä tarkoitetaan sitä, että paikkaan sitoutumisella on ihmiselle erityinen merkitys ja sitä, että ihminen ikääntyessään voisi asua omassa kodissaan tai palveluasunnossa mahdollisimman pitkään ja saada palvelut sinne. Väestön ikääntyessä huonokuntoisten määrä nousee erityisesti yli 75-vuotiaiden ja sitä vanhempien joukossa. Kotona asuminen ja sinne saatavat palvelut ovat ensisijaisia ikääntyneiden toiveissa, mutta tarjolla oleva apu ei aina pysty vastaamaan heikkenevän ikääntyvän tarpeisiin.

Vanhusten hoito- ja palvelulaitosten kehittäminen on yksi ajankohtaisia haasteita. Taloudellisuus on noussut määräävään asemaan. Palvelutalojen on katsottu tulevan kunnille halvemmiksi, minkä vuoksi niiden määrä on lisääntynyt. Palveluasumisen on myös nähty tuovan vanhusten hoitoon sitä inhimillisyyttä ja lämpöä, jota perinteisessä laitosasumisessa ei ole voitu saavuttaa. Viimeaikaisten tutkimusten mukaan palvelutaloasuminenkaan ei korvaa kotia. Lisääntyvä avun tarve ja iäkkäiden toiveita vastaava ympäristö tuntuvat olevan ristiriidassa keskenään. Vaikka iäkkäiden laitospäiseen asumiseen on pyritty luomaan kodikasta ilmapiiriä, ovat ratkaisut asiantuntijoiden näkökulmasta suunniteltuja.

Hoitokulttuuriin on tuotu käsite **kodinomaisuus**, jolla on pyritty vähentämään niitä eroja ja jännitteitä, joita näiden asumismuotojen välillä vallitsee. Kodinomaisuuden korostamisen oletetaan lisäävän asumisviihtyvyyttä sekä tyytyväisyyttä asumiseen ja siten parantavan myös elämän laatua. Kodinomaisuuden käsite kuitenkin yleensä otetaan annettuna,

lähinnä suunnittelukielestä saatuna.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella palvelutalossa asuvien iäkkäiden kokemuksia ja käsityksiä kodinomaisuudesta. Tavoitteena on luoda kuvaa niistä tekijöistä, joita ikääntyneet itse sisällyttävät kodinomaisuuden käsitteeseen.

2 Tutkimuksen tausta

2.1 Ikääntyneiden asuminen

Vanhainkotirakennukset ja eritasoiset palvelutalot ja -asunnot muodostavat ikääntyneiden hoitamiseksi ja huolenpidolle fyysisen ympäristön. Suomessa on laitosvaltainen hoitokulttuuri ollut vallalla aina 1970-luvulle asti (Koskinen 1994). Muutos suhtautumisessa ikääntyviin ihmisiin, siirtyminen lääketieteellisestä mallista kuntoutukselliseen ja elämänlaatua korostavaan malliin luo perustaa ajatukselle hoitoympäristön tukea antavasta roolista. Tässä yhteydessä on jouduttu kyseenalaistamaan iäkkäisiin ihmisiin kohdistuneita stereotyyppioita: vanhusten samankaltaisuutta, vanhuutta sairautena, vanhusten sijoittamista steriileihin laitosympäristöihin. Suomessa alettiin 1980-luvun puolivälissä pyrkiä pois laitosmaisuudesta vanhainkotirakentamisessa. Tilat jaettiin pienempiin kokonaisuuksiin ja sisustuksessa alettiin suosia vanhoja tai uusvanhoja huonekaluja. Asukkaat saattoivat tuoda mukanaan jotain omaa, joskin kyseisen yhteisön ehdoin. (Päivärinta 1996, 1997.)

Suuri enemmistö vanhuksista asuu tavallisissa asunnoissa, vain erittäin pieni osa asuu palveluasunnoissa tai on sijoitettuna laitokseen. Pahin asumiseen liittyvä ongelma on ollut asuntojen heikko varustetaso. Vuonna 1994 noin 110 000 vanhusta asui edelleen erittäin puutteellisesti. Keskeiseksi ongelmaksi ikääntyneiden asumisessa nähtiin hissien puute. Vuonna 1994 kerrostaloasunnoissa asui yli 250 000 vanhukseksi luokiteltavaa, joista noin 120 000 asui hissittömässä kerrostalossa. (Nieminen 1994.)

”Asuminen ja elämänkaari” -projektin mukaan vanhusten asumista tulee tarkastella vanhusten tarpeista lähtien paikallisten olojen pohjalta. Lähtökohtana on, että vanhus asuu mahdollisimman pitkään omassa kodissaan, jonne pyritään järjestämään tarvittavat avo-

palvelut. Palvelujen tarpeen lisääntyessä ikääntymisen ja terveyden heikkenemisen myötä joudutaan turvautumaan erityisasuntoon. Uuden asunnon tulisi sijaita mikäli mahdollista entisessä tutussa ympäristössä. (Åkerblom 1990.)

2.2 Palveluasuminen

Päivärinnan (1996) tutkimusten mukaan palveluasuminen vastaa paremmin vanhusten omia toiveita kuin asuminen laitoksessa. Palveluasuminen mahdollistaa oman elämäntavan ja itsemääräämisoikeuden säilyttämisen voimien vähetessä sekä antaa laitoshoidon korkeamman asumistason, vastaten myös paremmin ihmisten muuttuviin tarpeisiin (Sosiaalihuolto 1989). Haastattelututkimuksissa saadut tulokset, jotka kertovat suurimman osan ikääntyneistä olevan tyytyväisiä vanhainkodeissa, jättävät huomiotta sen, että arviot on tehty tietyissä tilanteissa ja olosuhteissa (Elovainio 1996). Päivärinta (1996) kuvaa haastateltaviensa katselevan tilannetta Kortteisen (1982) käyttämän ”onnellisuusmuuri”-käsitteen takaa. Higgs ym. (1998) havaitsivat vain vähäistä eroa varsinaisen laitoshoidon (geriatric long-stay wards) ja kodikkaampana pidetyn hoitomuodon (nursing homes) välillä. Kyseisen haastattelututkimuksen mukaan laitospäiväkodin ja kodinomaisempana pidetyn vanhainkotihoidon välillä ei näyttänyt olevan niin suurta eroa kuin usein annetaan ymmärtää. (Higgs ym. 1998.) Sosiaali- ja terveystoimissa tapahtuva palvelurakennemuutos on merkinnyt siirtymistä yhä enemmän laitoshoidosta kotihoitoon tai palveluasuntoon. Vanhusten asuttavaksi on viime vuosikymmeninä rakennettu runsaasti palvelutaloja ja vanhusten vuokratiloja on saneeraamalla muutettu palvelutaloiksi. (Åkerblom 1994.)

Palveluasuminen on sosiaalihuollon käsitteenä määritelty sosiaalilainsäädännössä. Palveluasuminen on jokaisessa kunnassa järjestettävää palvelua, johon kuuluvat sekä asunto että asukkaan jokapäiväiselle selviytymisellä välttämättömät palvelut. Palveluasumista tarjoavat kunnat, järjestöt sekä yksityiset yritykset. (Sosiaalihuolto 1989.)

Palveluasunto on itsenäinen asunto, joka sijaitsee palvelutalossa, palveluasuntoryhmässä tai hajautettuna muun asutuksen joukkoon. Palveluasunto voi olla yksityiskäyttöinen tai ryhmäasunto. Sen tulisi olla vammaismitoitettu sekä tarjota mahdollisuus välittömään avunsaantiin. (Sosiaalhallitus 1989.)

Palvelutalo on talo, jonka huoneistot ovat pääasiassa palveluasuntoja. Siellä on yhteisessä käytössä olevia ruokailu-, palvelu-, harrastus- ja hoitotiloja, jotka usein ovat avoimia myös lähistöllä asuville muille iäkkäille palvelujen tarvitsijoille. Palvelutalossa voi olla sekä omaa että kunnan henkilökuntaa tarpeen mukaan. (Sosiaalhallitus 1989.)

Palveluasuminen on vähintään normaalihuoneistoa vastaavien asumisolosuhteiden ja siinä selviytymisen edellyttämien palvelujen järjestämistä. Ikääntyneen ihmisen kannalta tämä merkitsee sitä, että hän ulkopuolisen avuntarpeen lisääntyessä säilyttää oikeutensa mahdollisimman itsenäiseen kotiin ja asuntoon. Asumisturvallisuus taataan seuraamalla kuntoa ja selviytymistä päivittäin sekä järjestämällä mahdollisuus kutsua apua tarvittaessa ympäri vuorokauden. Lisäksi asukkaan tulee saada valintansa ja tarpeidensa mukaisesti asumisen edellyttämiä yksilökohtaisia palveluja, kuten avustamista henkilökohtaisissa toiminnoissa, tarpeellista kotisairaanhoidoa, ateriapalveluja, hygieniapalveluja, siivousapua, ostos- ja asiointiapua sekä tukea sosiaaliseen kanssakäymiseen ja virkistykseen osallistumisessa. (Pikkujämsä 1989.) Rakennustietosäätiön ohjetiedoston mukaan vanhusten palvelu- ja toimintatilojen yleisratkaisujen tavoitteena on selkeästi hahmottuva, virikkeellinen kokonaisuus (RT 93-10534).

Suomessa oli vuonna 1994 edellä mainitut palveluasunnon kriteerit täyttäviä palveluasuntoja noin 1,2 prosentille 65 vuotta täyttäneestä väestöstä (Karjalainen & Kivelä 1994). Sosiaali- ja terveysministeriön tavoitteena on palveluasumisen järjestäminen 3 %:lle 65 vuotta täyttäneistä vuoteen 2000 mennessä, mikä merkitsee 1400 uuden palveluasunnon tuottamista vuosittain vuoteen 2000 saakka. (Ympäristöministeriö 1996.)

Palvelutalopaikkojen kysynnän kasvun syinä pidetään asuinympäristön puutteita, turvallisuuden tarvetta sekä avohoidon palvelutarjonnan riittämättömyyttä. Teknillisen korkeakoulun terveydenhuolto- ja hoitorakennusten tutkimuslaitos esitti seminaarissaan (1988)

seuraavat turvallisuuden osatekijät: hyvä asunto- ja lähiympäristö, perustoimeentuloturva, tukiverkosto, mielekäs toiminta, hälytysapujärjestelmä, kotiapu ja kotisairaanhoido, kuljetuspalvelu, yöpartio, terveyskeskuksen vastaanotto, välitön pääsy akuuttisairaalaan, välitön pääsy geriatriseen kuntoutukseen ja vanhainkoti/sairaskotipaikkoja. (Oma koti vai laitospeti 1988.)

2.3 Elämänlaatu ja asumisviihtyvyys

Elämänlaadulla voidaan tarkoittaa monenlaisia asioita. Usein sillä viitataan yksilön kokemukseen elämästään. Iäkkäiden elämänlaatua tutkittaessa on Päivärinnan (1996) siteeraamien lähteiden mukaan viitattu sellaisiin käsitteisiin kuin menestyksellinen ikääntyminen, mukautuminen, elämään tyytyväisyys, mahdollisuus eettisiin ratkaisuihin, hyvinvointi, onnellisuus, itsetunto ja itsearvostus. Hughesin (1990) mukaan elämänlaatukäsite muodostuu kuudesta osa-alueesta: henkilökohtaisista ominaisuuksista, ympäristön fyysisistä ja sosiaalisista ominaisuuksista, sosioekonomisista tekijöistä sekä itsenäisyyden ja tyytyväisyyden kokemuksesta.

Amerigo ja Aragones (1997) esittävät mallin, joka kuvaa yksilön ja hänen asuinympäristönsä vuorovaikutusta, yhteyttä asuintyytyväisyyteen ja elämänlaatuun. Mallin mukaan kysymys on kognitiivisista, affektiivisista ja käyttäytymiseen liittyvistä prosesseista. Tämän mukaan yksilö arvioi ympäristönsä objektiiviset ominaisuudet ja muodostaa niistä subjektiivisen käsityksensä. Tähän prosessiin ovat vaikuttamassa yksilölliset ominaisuudet ja persoonalliset piirteet, joihin kuuluvat yksilön sosiodemografiset tekijät ja se vaatimustaso, jolla yksilö vertaa todellista ja ideaalista asuinympäristöään. Myönteinen arvio saa aikaan myös myönteisen tunnetilan asuinympäristöä kohtaan, joka puolestaan vaikuttaa käyttäytymiseen ja helpottaa sopeutumista. Kiintymys asuinympäristöön kehittyy yksilön tottumuksista ja tyydyttävistä jokapäiväisen elämän kokemuksista. (Amerigo ja Aragones 1997.)

2.4 Iäkkäänä olemisen ontologisia lähtökohtia

Ontologia käsittelee olemassaolon ongelmaa. Tutkimuksessa se on usein mukana tiedostamattomana osana tutkijan ajattelua (Varto 1996). Kodinomaisuutta tutkittaessa olemassaolon kysymykset liittyvät yksilön ja ympäristösuhteen pohdintaan. Erityisesti ikääntymisen olemuksen tarkastelussa kehollisuuden, situationaalisuuden ja tajunnallisuuden problematiikka auttaa ymmärtämään millaisista lähtökohdista ikääntymistä on mahdollista lähestyä.

Holistinen ihmiskäsitys on fenomenologis-eksistentiaaliseen filosofiaan pohjautuva ihmiskäsitysmalli. Sen avulla pyritään määrittelemään ne perusulottuvuudet, olemisen muodot, joiden kautta ihminen todellistuu. Perusajatuksena on luopua tarkkarajaisista jaotteluista, joissa korostuu jokin ihmisyyden puoli toisten jäädessä vähemmälle huomiolle. Näkemyksessä ovat samanarvoisina kaikki ihmisenä olemisen puolet, jotka Rauhalan (1983, 1990) analyysissä ovat kehollisuus, tajunnallisuus ja situationaalisuus.

Kehollisuus tarkoittaa ihmisen olemassaoloa orgaanisena kokonaisuutena. Tajunnallisuus tarkoittaa ihmisolemukseen kuuluvaa näkymätöntä aluetta, joka ilmaisee erilaisia aistien kautta saatuja havaintoja ja kokemuksia. Siihen sisältyvät mielikuvat, tunteet ja viettiilykkeet, jotka ovat tyypillisiä myös monille korkeamman tason eläimille. Merkitysten mielen nähdään olevan peräisin kahdesta maailmasta. Aistien maailmasta ovat peräisin käsitykset materiaalisista kohteista, arvojen maailmasta puolestaan ovat peräisin merkitykset hyvän, toden, oikean ja kauniin olemuksesta. (Rauhala 1983, 1990.)

Situationaalisuus tarkoittaa ihmisen elämäntilanteeseen kuuluvia suhteita todellisuuteen. Situaatioon kuuluvat niin materiaaliset kuin ideaaliset tosiasiat, niin fyysinen ympäristö ja suhteet toisiin ihmisiin kuin ympäröivä ilmapiirikin. Ympäristöstä situaatioon kuuluu kuitenkin vain se osa, johon tajunta on luonut yksilöllisiä suhteita. (Rauhala 1983, 1990.)

Tornstamin (1996a) teoria kuvaa ikääntymistä prosessina, gerotranskendenssina, jossa

ympäröivää maailmaa aletaan hahmottaa uudesta, henkistyneemmästä perspektiivistä. Keski-ian arvot ja toimintamallit joutuvat uudelleen arvioinnin kohteeksi. Ikääntyvä joutuu arvioimaan uudelleen suhteen itseensä, muihin ihmisiin ja olemassaolon kysymyksiin. Ikääntyvä tulee valikoivammaksi suhteessaan sosiaaliseen elämään ja muihin aktiviteetteihin. Hän saattaa myös kokea vähenevää kiinnostusta materiaalsiin asioihin ja halua vetäytymiseen (positiiviseen eristäytymiseen) ja mietiskelyyn. (Tornstam 1996a.) Ikääntyminen merkitsee siten uudenlaista identiteettiä ja uudenlaista näkökulmaa elämänlaatuun (Tornstam 1996b).

Holistisuus viittaa yleensä siihen, että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa. On monella tavoin eri asia tutkia elävää ihmistä kokonaisvaltaisena subjektina. Subjektina ihminen ei ole pelkkä organismi vaan tavoitteisiin suuntautunut toimija. Hänellä on tavoitteisia toimintoja, joita hän säätelee toimintakentän kuvan perusteella. (Weckroth 1983.)

2.5 Ympäristö ja identiteetti

Asuinympäristön merkitystä psykologisesti tarkasteltaessa on korostettu erityisesti paikkaan sitoutumisen ja identiteetin, minäkäsityksen pysyvyyden yhteyttä. Breakwell (1986) näkee identiteetin muodostuvan vuorovaikutuksessa fyysisen ja sosiaalisen ympäristön kanssa. Ympäristöstä saatavasta informaatiosta evaluaatio-, assimilaatio- ja akkomodaatioprosessien kautta muodostuvat identiteetin kolme keskeistä ulottuvuutta: erottautuminen (distingtiveness), jatkuvuus (continuity) ja itsearvostus (self-esteem). Näiden prosessien kautta kehittyy ja säilyy ihmisen käsitys ainutlaatuisuudestaan sekä persoonallisesta ja sosiaalisesta arvostaan ja näiden jatkuvuudesta eri aikoina ja eri tilanteissa. Myöhemmin Breakwell (1992) on lisännyt luetteloon myös neljännen alueen (self-efficacy), joka käsittää ihmisen käsityksen omasta kyvystään saavuttaa asettamiaan päämääriä.

Suhteellaan ympäristöön ihminen määrittelee erilaisia ominaisuuksiaan ja elämäntyyliään.

Suhde ympäristöön ja sen tietynlaiseen elämäntyyliin saattavat olla yhteydessä haluun säilyttää henkilökohtainen erikoislaatunsa ja ainutlaatuisuutensa. Paikkaan samaistumista käytetään muista erottautumiseen. Itsestä ja muista puhuttaessa esimerkiksi ilmauksilla lontoolainen, kaupunkilainen, esikaupunkilainen, maalainen jne. saatetaan korostaa sitä elämäntyyliä ja niitä arvoja, joita näihin käsitteisiin sisältyy. (Feldman 1996; Twigger-Ross & Uzzel 1996)

Paikka tai paikkaan liittyvät esineet voivat edustaa identiteetin jatkuvuuden tunnetta, luoda eheyttä ja jatkuvuutta käsitykseen itsestä. Muistuttaessaan menneisyydestä paikka tai esineet saattavat tarjota konkreettisen taustan, jota vasten ihminen voi verrata itseään eri aikoina. (Korpela 1989.) Toisaalta paikan vaihdos ja muuttaminen voivat edustaa itsekäsityksen muutosta, jolloin vanha ympäristö edustaa vanhaa käsitystä ja uusi edustaa muutosta ja mahdollisuutta kehittää uusi käsitys itsestä (Young 1998).

Ei toivottu ja kontrolloimaton ympäristön muutos saattaa saada aikaan surureaktion. Jatkuvuuden ylläpitämisessä, vaalittaessa käsitystä itsestä tietynlaisena ihmisenä, on tärkeä osa sellaisilla tekijöillä, jotka ovat siirrettävissä paikasta toiseen. Tämä ei merkitse pelkästään aineellisten ja ulkoisten puitteiden jatkuvuutta vaan ihmiset etsivät esim. sellaisia ympäristöjä, jotka edustavat heidän arvojaan. (Feldman 1996.)

Self-efficacy on määritelty yksilön käsitykseksi kyvystään kohdata ja selviytyä ympäristön (situationaalisista) haasteista. Teoria on kehitetty Banduran sosiaalisen oppimisen viitekehyksessä. Käsitystä kyvykkyydestä voidaan ylläpitää silloin, kun ympäristö helpottaa eikä ainakaan muodostu esteeksi selviytymiselle jokapäiväisissä toimissa. Eläminen hallittavassa ympäristössä merkitsee sitä, että voi uskoa selviytyvänsä valitsemistaan toimista. Hallitsematon ympäristö muodostaa siten uhan käsitykselle itsestä. (Breakwell 1992.) Riittävää uskoa omiin kykyihin suoriutua pidetään enenevässä määrin tärkeänä terveydelle ja hyvinvoinnille (Uutela 1994).

Yksilön ja ympäristön yhteensopivuus on keskeistä juuri silloin, kun iäkkään toimintakyky heikkenee ja ympäristön vaatimukset ja voimavarat sekä ikääntyvän toimintakyky eivät vastaa toisiaan. Tämän vuoksi on tullut tarpeelliseksi arvioida iäkkään henkilön kul-

loinenkin toimintakonteksti. (Verbrugge 1990.) Keiskin (1997) vertailututkimus vanhuksesta kerrostaloasunnon keittiössä ja koekeittiössä osoittaa, että puuttuminen totuttuun ja aiemmin tuttuudessaan turvalliselta tuntuvaan haavoittaa asukasta ja koetaan kajoamiseksi hänen itsemääräämisoikeuteensa.

Paikkaan samaistumiseen vaikuttavat elämänkaaren eri vaiheet. On viitteitä siitä, että maantieteellisen liikkuvuuden vähetessä, kiintymys lähiympäristöön ja lähiyhteisöön lisääntyy. Iän myötä asuinpaikasta tulee keskeinen tekijä ikääntyneiden elämässä. (Cuba ja Hummond 1993.)

Feldmanin siteeraamien lähteiden (Fabian & Kaminoff 1983; Warpner 1988; Proshansky, Rubinstein & Palmelee 1992) mukaan kiintymyksen luomisessa ympäristöön on kysymys tavoitteellisesta prosessista. Ihminen voi kiintyä useaan paikkaan elämänsä aikana. Aikaisempaa kiintymystä ei tarvitse hylätä vaan se voi pysyä mukana muistoissa. Ihmisen ja ympäristön suhteessa on muuttuvia ja pysyviä ominaisuuksia riippuen meneillään olevasta itsen kehityksestä (development of self) vuorovaikutuksessa muuttuvan sosiaalisen ja fyysisen ympäristön kanssa. (Feldman 1996.)

”Identiteetti syntyy ajallisesta jatkuvuudesta, juuri tuosta menneisyyden saattamisesta yhteyteen ennakoitun tulevaisuuden kanssa” toteaa Anthony Giddens (1996). Baars (1998) esittää, että paikka, maa, kylä, perhe jne., määräsivät aiemmin paljon enemmän sitä miten ihmisen tuli elää. Postmodernissa yhteiskunnassa muutos on nopeaa. Hänen mukaansa ajan, paikan ja tilan muuttuneen suhteen perusteella on esitettävissä, että nykyään fyysiseltä suhteiltaan muuttumaton paikka tukee merkittävästi aiempaa vähemmän ikääntyvää identiteettiä.

2.6 Ympäristön kokeminen, koti ja kodinomaisuus

Ympäristön kokeminen on olennainen osa ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta. Se on ilmiönä laajempi kuin ympäristön havaitseminen ja Horellin (1982) mukaan sisältää ha-

vaitsemisen ohella tiedon arviointia, jolloin havaitseminen ja arviointi yhdessä muodostuvat luovalla tavalla osaksi sisäistä kokemusprosessia. Tässä prosessissa ihminen valitsee ympäristöstään ikään kuin otoksia, testaa sitä toiminnallaan ja antaa sille merkityksiä. (Horelli 1982.)

Rowles (1978) määrittelee ympäristön kokemisen, paikkakokemuksen (geographical experience) orientaation, toiminnan, tunteen ja mielikuvituksen avulla. Orientaatio on se tapa, jolla ihminen jäsentää ympäristöään ja muodostaa siihen yksilöllisen suhteen. Orientaation avulla hän myös luo ja rajaa mahdollisuuksiaan toimia. Toiminnan Rowles jakaa alueellisen mittakaavan ja toiminnan toistuvuuden mukaan. Tähän liittyy myös laajempi tietoisuus ympäröivästä yhteisöstä ja maantieteellisistä rajoista. (Rowles 1978.)

Paikkaan sosiaalistuminen tapahtuu paljolti oman henkilökohtaisen historian kautta. Paikkoihin liittyy tunteita, jotka usein ovat monitasoisia ja jäsentymättömiä. Ihmisten kyky poistua situationaalisuudestaan muistin ja mielikuvituksen avulla on osa ikääntyneen ihmisen paikkakokemusta. Valikoiva mieleen palauttaminen ja mielikuvitus toimivat kokemuksen vahvistajana tai heikentäjänä. (Rowles 1983.) Paikkoihin liittyvät tunteet ja kiintymys kehittyvät henkilökohtaisista kokemuksista, henkilökohtaisista tai yhteisesti jaetuista merkityksistä. Ikääntyneille ihmisille ympäristön kokeminen ei ole pelkästään nykyisen tilanteen heijastuma, vaan he voivat matkata kauaskin menneisyyteen muistoissa ja mielikuvissa. (Rowles 1978.)

Välittömimpänä ympäristönä koti on ihmiselle tila, johon liittyy voimakas subjektiivinen kokemus. Tämän kokemuksellisen yksityisyyden jokainen täyttää henkilökohtaisilla merkityksillään. Vilkkonen (1997) siteeraa Bachelardia todetessaan, että muistot kotiutuvat, ankkuroituvat johonkin tilaan, joka on lokalisoitavissa paikaksi sekä ymmärrettävissä myös mielen maisemaksi ja kulloisenkin elämänvaiheen kodiksi. Vilkkon meneillään olevassa tutkimushankkeessa ”Koti vanhuuden voimavarana” kodin käsite on varsin laaja. Hän sijoittaa siihen kuvauksia fyysisistä rakennuksista ja sisätiloista, kuvauksia kotiseudusta ja kuulumisesta johonkin maantieteellisesti perusteltuun kokonaisuuteen sekä kuvauksia ’mielen kodista’, kuten hän tätä eksistentiaalisinta kodin aspektia kutsuu. (Vilkkonen 1997.)

Koti ja siihen liittyvä ympäristö voidaan nähdä paitsi tilana ja käyttäytymiskehyksenä myös prosessina, elämismaailmana, johon käyttäjät eritavoin vaikuttavat. Prosessikäsitteen mukana asumiseen tulee myös aika; ihmisen ja ympäristön suhde on myös aikasidonnainen. (Horelli-Kukkonen 1993.) Kokemuksen yhteydessä on omaksuttava kokemuksellinen käsitys ajasta, joka ei ole yksiselitteisesti mitattavissa, koska sekin on yksi kokemuksen laatu (Varto 1996).

Kodinomaisuuden lähtökohtana on koti. Hahl (1995) viittaa Kimberly Doveyn määritelmiin erottaessaan toisistaan asunnon ja kodin. Asuntoa voi helposti tarkastella fyysisten ominaisuuksien kuten esimerkiksi tilan (neliömäärät), rakenteen (muoto ja pohjaratkaisut) ja käytettyjen materiaalien avulla. Asunnon määrittelemisen kodiksi edellyttää tunnesuhteen olemassaoloa. (Hahl 1995.)

2.7 Kodinomaisuus suunnittelun näkökulmasta ja tutkimuksen kohteena

Palvelurakennemuutos edellyttää vuodeosastojen muuttamista siten, että ne vastaavat tämänhetkistä hoitokäytäntöä. Nykyinen hoitoideologia edellyttää fyysisten tilojen kehittämistä kodinomaisemmiksi. SOTERA:n (Sosiaali- ja terveydenhuollon tekniikan ja rakentamisen instituutti) raportissa esitellään kolmiulotteisesta, tietokonepohjaisen mallinnuksen avulla tapahtuvasta visualisoinnista saatuja kokemuksia vanhan vuodeosaston muutostöiden suunnittelussa. Menetelmää kokeiltiin Laakson sairaalassa Helsingissä, jossa vanhan terveystieteiden sairaalan vuodeosasto muutettiin kodinomaisemmaksi hoivaosastoksi. Vuodeosaston muuttuminen hoivaosastoksi muutti potilashuoneet itsenäisemmiksi, potilaskohtaisiksi yksiköiksi osaston sisällä. Samalla potilashuoneiden kodinomaisuus korostui asukkaiden voidessa henkilökohtaisilla huonekaluillaan ja sisustuksella vaikuttaa hoitoympäristönsä ulkonäköön. Edelleen kodinomaisuuden katsottiin korostuvan suunnitelmassa, jossa potilashuoneet jäsennettiin kahden huoneen kokonaisuudeksi ja makuuhuone erotettiin omaksi huonetilakseen. (SOTERA 1995.)

Ympäristöministeriön ja teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksessa kehitettiin saneerausmalleja jo olemassa olevien vuokrakerrostalojen muuttamiseksi palvelutaloiksi sekä selvitettiin haastattelututkimuksen avulla, miten neljässä, vuosina 1994-96 saneeratuissa palvelutaloissa on käyttäjien näkökulmasta onnistuttu. Haastatellut pitivät esteettömän sisäyhteyden rakentamista palvelutilojen ja asunto-osien välille tärkeänä. Asuntoihin lisäyistä parvekkeista pidettiin. Asuntoihin kaivattiin lisää valinnanvaraa sekä pinta-alan että varustetason suhteen. Keittiön koettiin käyttämättömänäkin luovan kodinomaisuutta. Tutkimuksen mukaan palveluasunnoissakin vanhuksia näytti uhkaavan laitostuminen. Omaehtoinen toiminta osoittautui käytännössä hankalaksi, niinpä eläminen talon palveluiden varassa ja ehdoilla saattoi jäädä ainoaksi vaihtoehdoksi. Asuntojen välittömään läheisyyteen toivottiinkin pienryhmäkohtaisia saunoja, kodinhoitohuoneita ja varastotiloja, joita asukkaat voisivat käyttää helposti ilman aikatauluja. (Ympäristöministeriö 1997.)

Vanhuksia haastatteleamalla Elovainio (1996) on päätenyt seuraaviin laitoksen kodiksi kokemisen minimivaatimuksiin: nimi, lukko ja ovikello ovesa, oma WC sekä omat tavarat ja kalusteet.

Kodinomaisuuskäsitteen sisältö on yleensä omaksuttu suunnittelutieteestä, joka edustaa lähinnä teknistä näkökulmaa. Tämä on myöskin ollut yleisin tutkimuksen näkökulma. Kodinomaisuus hoitokulttuurissa on kiinnostanut joitakin opinnäytetöiden tekijöitä.

Youngin (1998) hoitokotiin muuttaneiden sopeutumisprosessia koskeva tutkimus sivuaa kodinomaisuuden tutkimista. Young on tutkimuksessaan tunnistanut neljä keskeistä elementtiä, jotka saivat hoitoyhteisöön muuttaneet haastateltavat tuntemaan olonsa kotoiseksi (feeling at home): lämpö ja rakkaus vuorovaikutussuhteissa, hengenheimolaisuus tai ystävyys, ympäristön fyysinen miellyttävyys ja oman panoksensa antaminen ympäristön muovaamiseen yhdessä muiden kanssa sekä vapaus olla oma itsensä. Kodinomaisuudella voidaan siten viitata niin fyysisiin, psyykkisiin kuin sosiaalisiin lähtökohtiin.

3 Tutkimustehtävä

3.1 Tutkimuksen tarkoitus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvata ikääntyneiden kokemuksia kodinomaisuudesta palveluasumisessa. Ikääntyneiden omia kokemuksia ja niihin perustuvaa kuvausta voidaan käyttää kodinomaisuuskäsitteen syvällisempään ymmärtämiseen.

Koska kodinomaisuus on moniulotteinen kokemus, jota on vaikea objektiivisesti mitata, on tarkoituksenmukaista pyrkiä fenomenologisen lähestymistavan avulla analysoimaan käsitettä kokemusten, käsitysten ja muistojen pohjalta. Muistin avulla ihminen kokoaa yhteen sitä mitä hän pitää tärkeänä. Muisti ei liity pelkästään menneeseen vaan sen avulla suuntaudutaan myös tähän hetkeen ja tulevaan (Birren 1998).

3.2 Fenomenologinen tutkimusmenetelmä

Fenomenologinen filosofia traditiona on varsin laaja. Fenomenologisen tutkimuksen perusajatuksena on, että ihmisen kokemuksen kuvaamisessa ilmiön tarkasteleminen osina ei ole tarkoituksenmukaista. Erityisesti menetelmää pidetään soveltuvana sellaisiin aiheisiin, joita on aikaisemmin tutkittu vähän tai jotka ovat vaikeasti määriteltäviä ilmiöitä. (Åstedt-Kurki & Nieminen 1998.)

Toisen ihmisen kokemuksia ei voi kokea sellaisenaan, mutta niiden tavoittaminen on mahdollista ihmisen kielellisesti ilmaiseman tiedon kautta. Tieto kerätään fenomenologisessa tutkimuksessa antamalla tutkittavien kertoa omilla ilmaisutavoillaan tutkimuksen

kohteena olevaan ilmiöön liittyvistä kokemuksista. (Åstedt Kurki & Nieminen 1998.)

Fenomenologisessa tutkimuksessa ymmärtämisen kehittymistä nimitetään tulkinaksi. Tutkimus on tekijän ja kohteen vuoropuhelua, jossa tutkija tulkitsee kohteen sanomaa olemuksen paljastamiseksi. Tulkitsemisessa ei saada absoluuttista tietoa ymmärretystä vaan se tarkoittaa, että ymmärtämisen projisoimia mahdollisuuksia tiedostetaan. (Varto 1996.)

Hermeneutiikan keskeiset ajatukset esittää Hans Georg Gadamer teoksessaan ”Wahrheit und Methode”. Gadamer korostaa ymmärtämisen asteittaista kasvua. Jokaisella tutkijalla on työn alkaessa kohteesta jonkinlainen alustava käsitys, mielikuva, esiyymmärrys, jota hän pyrkii syventämään. Hermeneutiikan tärkein ajatus on tarkastella tutkimuskohdetta vuoroin kokonaisuutena vuoroin detaljeina. Vuorottelua jatketaan niin kauan kunnes uusia oivalluksia ei enää synny. (Gadamer 1975.)

Tutkimuskohteeseen satunnaisesti liittyvät eli tutkimuksen kannalta epäoleelliset seikat pyritään fenomenologiassa eliminoimaan reduktion avulla. Keinona on tutkimuskohteeseen perustuva keskittyvä pohdiskelu ”puhdas katselu”, ”fenomenologinen katsominen”. Tällaisessa katselussa poistettavat asiat, kuten aiempi tieto, pannaan sulkumerkkeihin, sulkeistetaan niin, että tutkija saa varman otteen itse olemukseen, fenomiin (saks. Wesen, kreik. eidos). Heideggerin mukaan tällainen fenomenologinen oivallus on peräisin tutkijan ja tutkittavan yhteisestä olemassaolosta (das Sein) eli ekstisenssistä. Tutkijan on syytä tiedostaa omat arvostuksensa ja myös se traditio, tutkimusperinne, millä aiemmat tutkijat ovat kohdetta tulkinneet. (Varto 1996; Giorgi 1997.)

Fenomenologian pyrkimyksenä on erottaa toisistaan se, mikä on tietämisen edellytystä, tutkijaan liittyvää ja se mikä ilmiössä on aidosti sitä mitä tutkitaan. Nämä kaksi puolta voidaan menetelmällisesti pitää erillään toisistaan, mutta silti antaa niiden molempien vaikuttaa tulkitsemisessä. (Varto 1996.)

Fenomenologinen menetelmä ikään kuin luodaan kunkin tutkimuksen kuluessa, kuitenkin niin, että tutkimukselliset perusratkaisut ja yleiset toimintatavat ovat tunnistettavissa

(Varto 1996). Menetelmän sovellutus tähän tutkimukseen on kuvattu tutkimuksen kulun yhteydessä.

4 Tutkimuksen kulku

4.1 Tutkittavien valinta

Fenomenologisessa tutkimuksessa valitaan sellainen tutkittavien joukko, jolla on omia kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä (Kvale 1996). Tutkimusaineistomme koostuu kahdenkymmenen iäkkään, kahdessa palvelutalossa asuvan haastatteluista. Harkinnanvaraisesti valitut palvelutalot ovat eräänlaisia esimerkkejä palveluasumisesta kaupunkimaisessa ympäristössä ja maaseudulla. Niiden ei kuitenkaan oleteta edustavan suomalaisia palvelutaloja vaan toimivan ympäristönä, jossa toimintakyvytään heikentyneet, kodistaan irrotetut ikääntyneet elämänsä elävät.

Kumpikaan palvelutalorakennuksista ei edustanut viimeisintä rakennussuunnittelua tai teknologiaa. Asunnot olivat erikokoisia sekä erilaisia varustetasoltaan. Niissä oli vaihteleva mahdollisuus sisustaa omilla huonekaluilla, toisissa kalusteet olivat valmiina. Peruspalvelut oli mahdollista saada molemmissa taloissa.

Kummassakin palvelutalossa toiminnasta vastaavat henkilöt valitsivat kymmenen sellaista asukasta, jotka heidän mukaansa pystyivät ymmärrettävästi ilmaisemaan ajatuksiaan sanallisesti ja olivat halukkaita kertomaan kokemuksistaan ja käsityksistään. Menettelyä perustelemme sillä, että avoin haastattelu tiedonkeruumenetelmänä edellyttää kykyä sanalliseen ilmaisuun ja eettisesti tärkeänä pidettiin arviota asukkaan kyvystä tietoisena annettuun suostumukseen.

Tutkimuksen tuli mukaan eri-ikäisiä yli 65-vuotiaita. Haastateltavien ikä vaihteli 65:stä 94:ään vuoteen. Naisia ja miehiä oli sattumalta yhtä paljon. Lähtökohtana ei ole ollut eri-ikäisten tai eri sukupuolta olevien vertailu vaan eri-ikäisten ja eri sukupuolta olevien nä-

kemyksiä tulee tässä työssä esille. Kumpikin tutkija haastatteli omaa asuinpaikkaansa lähinnä olevan palvelutalon asukkaita. Tutkittavilta pyydettiin suullinen suostumus nauhoitettuun haastatteluun.

4.2 Tiedonkeruu

Tutkimusmenetelmäksi valitsimme avoimen haastattelun, koska mielenkiinnon kohteena olivat ikääntyneiden erilaiset kokemukset. Tiedonkeruun sujuvuutta testattiin kahdella esihaastattelulla, joissa haastateltavat olivat valittujen tutkimuspaikkojen ulkopuolelta.

Haastatteluilla oli vuorovaikutusluonne, jossa tutkittava ja tutkija keskustelivat kodinomaisuuteen liittyvistä kokemuksista. Keskustelulla saatiin tietoa niistä asioista, joita kukin haastateltava piti tärkeänä ja joista hän halusi puhua. Uusia kysymyksiä oli mahdollisuus tehdä haastateltavan puheen pohjalta.

Tutkimushaastattelut tapahtuivat asukkaiden omissa palveluasunnoissa, koska niiden oletimme olevan luontevin ympäristö keskustelun käymiselle. Haastatteluja sovittaessa pyrittiin varmistamaan rauhallinen keskustelutilanne ja ajankohta. Haastattelutilanteessa olivat läsnä tutkija ja tutkittava. Kuitenkin tutkimukseen osallistuneet avioparit (2) haastateltiin samanaikaisesti, koska yksittäin haastattelemisen olisi saattanut tuntua keinotekoiselta ja jopa salamyhkäiseltä.

Tapaaminen alkoi esittäytymisellä ja epävirallisemmalla tutustumiskeskustelulla, jonka tarkoituksena oli suotuisan ilmapiirin luominen luottamukselliselle keskustelulle. Keskustelu aloitettiin kysymyksellä ”mitä kodinomaisuus on, miten se ilmenee.” Useat tutkittavat lähtivät luontevasti määrittelemään niitä tekijöitä, joiden kokivat luovan kodinomaisuutta palveluasumiseen. Jotkut kuitenkin empivät vastaamista ja joidenkin mielestä koko sana oli uusi ja outo. Heidän kohdallaan kysymys muutettiin muotoon ”mikä tekee palveluasumisesta kodin?”. Haastattelun eteneminen määräytyi haastateltavien esiin nostamien

aiheiden pohjalta.

Tutkittavat lähtivät mielellään haastateltaviksi ja ilmaisivat tyytyväisyytensä siitä, että saattoivat olla avuksi. He eivät myöskään näyttäneet jännittävän haastattelutilannetta. Kaikki haastateltavat pystyivät kertomaan kokemuksistaan. Tutkittavien välillä oli kuitenkin eroja siinä miten avoimesti ja sujuvasti he ajatuksiaan ilmaisivat.

4.3 Tiedon analysointi

Tiedon analysoinnin aloitimme äänitetyn haastattelumateriaalin purkamisella, kumpikin tutkija kirjoitti omat haastattelunsa nauhoilta suorasanaiseksi tekstiksi. Saatua tekstimateriaalia tarkastelimme kokonaisuutena. Oivaltavaan havainnointiin pyrimme lukemalla aineiston useaan kertaan pyrkien irtautumaan ennakkokäsityksistä ja katselemaan tutkittavaa ilmiötä avoimesti. Aineistoa eriteltiin pyrkimyksenä nostaa esiin sieltä itsestään nousevia teemoja ja vertaamalla erittelyn tulosta joka vaiheessa kokonaisuuteen. Prosessia jatkoimme kunnes uusia näkökulmia ei enää aineistosta noussut.

Havainnoimisen ja erittelyn perusteella syntyneen kokonaisuuden pohjalta suoritimme ilmiön kuvailemisen. Kuvailussa emme käyttäneet mitään yksiselitteistä käsitteistöä, koska tavoitteena oli välttää ilmiön kiinnittämistä ennenaikaisesti johonkin yleisempään yhteyteen. Kuvailun pohjalta tavoitteenamme on ollut löytää niitä yleisiä olemuksia, joissa ilmiön laadut ovat nähtävissä, käyttämällä kuvailuun sopivia yleiskäsitteitä. (ks. esim. Varto 1996; Giorgi 1997.)

5 Kodinomaisuus ikääntyneiden kokemana

5.1 Kodinomaisuuden määrittelyminen

Tutkittavien kertomuksissa kodinomaisuuden määrittelyminen lähti usein asumisen vertaamisesta kotiin tai kodin tunteeseen laitoksen vastakohtana. Toiset tutkittavat liittivät arvion persoonallisesti itseensä ja tarpeisiinsa, toisille vertailukohtana oli mielikuva laajemmasta viitekehystä ja kodinomaisuutta tarkasteltiin vanhustenhuollon kehityksen valossa ja sen ymmärrettiin sisältävän

kaikkele siinä suhteessa että myö ei olla niinkuin ennen vanhaan, mun isäni-hän oli kova, se sano että vaivaistalo, eikä tota tää, on ihan niin kuin oma koti konsaankin

Ennen palvelutaloon muuttoa useimmat haastatelluista olivat asuneet samalla paikkakunnalla kymmeniä vuosia. Vertailukohtaa haettiin niin lapsuudenkodin kokemuksista kuin viimeisestä asunnosta, jossa asuinympäristö oli tuttu asukkaineen, palveluineen, harrastus- ja ulkoilumahdollisuuksineen.

Näkökulmaa haettiin myös nykyisestä voinnista, terveydentilasta ja toimintakyvystä, joiden kautta vaatimustasoa tarkasteltiin. Lähes kaikkien tutkittavien kertomuksissa palvelutalosta oli lähdetty hakemaan sitä turvaa, jota koti ei enää pystynyt tarjoamaan. Fyysisen ja henkisen turvattomuuden kokemukset olivat yhteisiä ennen palvelutaloon muuttoa.

Haastateltavat kertoivat hakeutuneensa palvelutaloon, kun ”olo” kotona oli käynyt ylivoimaiseksi. Palveluasuntoon pääsyä oli usein edeltänyt muutto aikaisemmasta kodista pienempään asuntoon lähemmäksi palveluja ja palveluasuntoon pääsyä oli odotettu pitkäänkin. Kiitollisuus ja tyytyväisyys nykyistä asumismuotoa kohtaan kävi ymmärrettäväksi, kun sitä verrattiin viimeisiin aikoihin kotona.

*kun mä totesin, että enhän mä pysty enää, kun mä tarvitsen apua koko ajan
nin mä oli hyvilläni kun mä pääsin tänne, kun näitä ei niin paljon näitä
asuntoja ole, on huono päästä ja mä oli niin hyvilläni kun pääsin tänne*

*kun vanhoilta ihmisiltä on kaikki omaiset jo jättäny nin sehän se on se ainoa
turva*

Yleisestä tyytyväisyydestä huolimatta ja vaikka palvelutaloon muuttoa oli odotettu, koettiin sen usein kuitenkin jakavan elämän kahteen suuntaan, ennen ja jälkeen.

*kyllä mä tykkäsin, että mä niinkuin kuulun tänne, että en mä täältä menis
minkään muualle, kyllä minusta tuntuu ja minusta täällä on hyvin leppoi-
saa, no olihan se sillä tavalla tietysti, että kyllähän se vähän niinkuin kat-
kasi ihmisen elämän toiseen suuntaan*

Kodinomaisuus ja kodikkuus nähtiin usein toistensa synonyymeina, toisaalta kodikkuudella viitattiin ympäristön ulkoiseen viihtyvyyteen.

5.2 Kodinomaisuuden kokeminen

”Kodikasta on se huolehtiminen, se on niin tärkeä”. Tutkittavien kertomuksissa kodinomaisuuden tuntuun vaikutti oleellisesti se hoiva ja huolenpito, jota palveluasumisessa oli mahdollisuus saada. Jokapäiväisten toimien suorittamisessa tarvittiin enenevästi apua, jolloin oleelliseksi nähtiin se, että lähellä on ihmisiä *”sellaisia, jotka tuntee, että minä tunnen, että ne haluaa auttaa”*.

Huolehtimiseen liitettiin se, että hoitajat olivat *”hyviä, ystävällisiä ja auttavaisia”*. Huolehtimiseen katsottiin kuuluvaksi myös se, että **apua saa silloin, kun sitä tarvitsee**. Tutkittavien kertomuksissa korostui **tutun henkilökunnan** merkitys, ja se että henkilö-

kunta oli ”*kiinnostunut alaisistaan ihmisinä*”..

Tärkeänä pidettiin sitä miltä minusta tuntuu, **hoivan ja huolehtimisen lämpöä**. Kodinomainen huolehtiminen oli ”*enemmän kuin sairaalassa, se on virallista siellä, siinä se on niin tärkeätä, että sen tuntee asukas, että on läheinen ympäristö*”.

Tutkittavien kertomuksissa palvelutalon ”*hoito on hyvää ja hoitajat auttavaisia*”, mutta näissä oloissa on pohdittava mitä henkilökunnalta voi odottaa ”*niil on niin kauhiasti, kun niitten täytyy niitten samatten hoitaa ja huolehtii kaikki ja nääs saunavuorot ja kaikest niil on niin paljon työtä*”.

Muistoissa koti oli kuitenkin ollut huolehtimisen ja hoivan tyyssija. Toiveissa olikin, että sellaiset asiat joista kodissa oli huolehdittu olisivat olleet mahdollisia edelleen.

*että, jos sais noita petivaatteita puisteltu, mutta kun ei oo ... tuolta ikkunas-
ta ei voi, tuolla on niin kaukana tuo parveke ... yhen kerran kävi puistele-
massa tuolla parvekkeella kun mie pyysin*

*kun mullei oo, meil ei oo lähiomaisii kyl ois kiva kun joku tulis ja neulois
vaikka napin joskus meiän miehen pöksyihin ja vähän paikkais munkin ...
panis vaikka housun rumput poikki kun on niin pitkät ja sopimattomiks tullu
kaikki vaatteet, kun oli lihava ja paksu (naurua) ja nyt on siinä neljäkym-
mentä killoa siit laihtunu, pitäs vähän noita vaatteita ja ikkuna verhot jos-
kus sentään lyhentää, tämmösii maallisii asioita ... mä itse tein kaikki nin
kauan kun mä jaksoin mut nyt mä en nää lankaa neulan silmään en mitään.
Kyl meilläki tommosii ystäviä on mut niill on ittellä, kun niillä on maatalo
semmonen iso ja siellä on karjaa ja juu se sanos meille et kukahan näitä, et
hän tulee meille ikkunat peseen kun ei näit o kukaan pessy vissiin meiän ai-
kana ja toi ko vuotaa parvekkeelta nin se vesi tulee ikkunaa vastaan.*

Hoivan ja huolenpidon nähtiin olevan myös perusta **turvallisuuden** kokemiselle. Turval-
lisuuden kokemiseen vaikuttivat myös hätäpuhelimen olemassaolo, terveyskeskuksen

läheisyys ja se, ettei tarvinnut pelätä ”*ulkopuolista häiriötä*”.

”kun on oma huone ja yksin saa olla niin se on niin kuin oma koti”. Tutkittavat liittivät kodinomaisuuteen erityisesti mahdollisuuden omaan huoneeseen. Omasta huoneesta puhuttaessa viitattiin yksinolon mahdollisuuteen, **”omassa rauhassa”** olemiseen. Kun on oma huone voi valita sen milloin on yksin, eikä tarvitse ottaa huomioon toisia.

tää on jotenkin sitten et jos milloin tykkää olla yksinnään niin saa olla et sit, jos ois ninko toisen kanssa niin ei se ois ihan sellasta, siis pitäis vähän kassoo sitä toisenkin kohtaa eikä vaan omajaan

Tutkittavien kertomuksissa omaa rauhaa käytettiin erityisesti lempäilemiseen, olemiseen, muistelemiseen ja mietiskelyyn sekä omaan puuhailuun.

Oma huone liittyi myös **vapauteen tehdä mitä haluaa** ja järjestellä ympäristöä mielensä mukaan, kun *”saa panna mööpeleitä vähän omaan järjestykseen”*

”omat mööpelit ja omat kaikki”. Lähes kaikkien tutkittavien mielestä **omat tavarat** loivat kodinomaisuutta. Omista tavaroista erityisen tärkeiksi mainittiin omat huonekalut, matot, muisto- ja lahjaesineet sekä valokuvat. Omiin tavaroihin liitettiin muistoja siitä mitä on oltu ja mitä saatu aikaan ja ne toimivat perheyhteyden symboleina. Tutkittavien mielestä omat tavarat vastasivat paremmin omia vaatimuksia, tuovat lämpöä ja viihtyisyyttä.

minusta kyllä on se läheistä, että on kaikki omat huonekalut ja matot ja sängyt ja kaikki, vaikka ostettiin mullekin uus sänky tänne kapeampi kun vanha oli kahdenmaattava, mutta noin, mut sekin ostettiin ihan et se on kun mukuis ilmassa

no, sitten nuo kuvat, tuo on mun poikani maalaama minun vanhemmista tuo

kuva ja tuossa on sitten oppilaitani, olivat pitäneet vuosikokousta viidenkymmenen vuoden takaa, niin tuota, joku oli suurentanut sen mulle, nää tekee sitten vähän lämpimämpää oloa nää kuvat ja taulut

Palvelutaloon muutto oli yleensä aiheuttanut paljosta luopumista. Niille, joille palvelutaloon muuttaessa huone oli valmiiksi kalustettu tai omaa oli vain pöytä tai tuoli kuvasivat kokemustaan outoutena. Samaa outouden tunnetta koettiin silloin, kun huonetta tyhjennettiin ja tavaroita karsittiin terveyden heikentyessä.

kun mä tulin tänne takasin (sairaalasta) ja mulla on tää pyörätuoli, tää tarvii tilaa, nin multa on viety matot pois, ja sitten nojatuolit pois muutako sitten noi kaks jakkaraa, oudolta tuntu ja tuntuu vieläkin vähän kun ei oo mattoja ja kaikki sellaiset pois, mutta pakkohan se on tottua

Jotkut tutkitut kuvasivat kaikesta tarpeettomaksi tulleesta luopumista myönteisesti, kun asiat on järjestetty **ei niistä enää ollut huolta**.

kun se minun koti, joka on tuolla tuli minun pojan tyttärelle niin ne sai kaikki tavarat jäädä sinne ja ne tykkää niistä kovasti, mulla ei oo huolta niistä että mihinkä tavarat pannaan

meil oli kirjahyllyt ja kaikki ja me on annettu pois, että tämmösiä välttämättömiä mitä on sitten kun meil ei oo mitään perillisiä nin me on katottu et näät meidän tavarat on semmosia, et saa sit heittää tonne jonkun kaatopaikalle

nämä kaikki ovat talon huonekaluja, silloin siihen ensimmäiseen huoneeseen, minä en kuolemaksenikan muista mitä minä toin, mutta ehkä sitä tarvinnutkaan minä luultavasti lähden sitten sen lopullisen rajan yli kun minä tästä laitoksesta lähden, sen ei ole sitten niin väliä mihin nämä huonekalut joutuu

”ja lapset käy katsomassa”. Kodin tuntua toivat erityisesti lapset ja lastenlapset ja *”entuuden päiväiset tutut”*, joiden kanssa oli yhteistä menneisyyttä. **Lapset ja ulkopuoliset läheiset** toivat elämään tuttuuden tuntua ja mahdollistivat palvelukotielämään pienet kohokohdat.

ja sit jos vieraita tulloo niin tai sit ne keittää kahvit

syksyllä siskonpoika tuo uusia perunoita mä keittelen niitä

olin minä nytkin pitkäperjantaina niin kirkossa lapset vei, lapset vie minut aina, käytiin Herran ehtoollisella kaikki ja pappi siunaa minut aina erikokoisesti

Vaikka lasten käynnit kodin tunnun säilymisessä olivat keskeisiä, toisaalta kuitenkin korostettiin eroa oman nykyisen elämän ja lasten elämän välillä.

lapset kysy, että tulenko mä sinne heille päin taikka sitten heiän tykönsä. Mä sanoin, etten mä missään tapauksessa tu teiän tyköne, et teillä on oma elämänne ja minä elän vanhan naisen elämää.

Lastenlasten käynteihin liittyi **isovanhemmuus**, mummona oleminen.

ei niinkään omat pojat mut sitte toisen pojan tyttö ja toisen pojan poika ne käyvät melkein joka päivä, se mummo on jotenkin noille lapsenlapsille semmonen tärkeä mie en tiä mistä se johtuu

”kun kokoonnuttaan ja sillä tavalla”. Myönteinen kanssakäyminen liitettiin yksinäisyyden ja ikävän lievenemiseen ja yhteenkuuluvaisuuden tunteeseen. Ihmissuhteet olivat myös muistoissa kotiin ja kodin tunteeseen liittyvä ulottuvuus, ja niiden korvaaminen palveluasunnossa osoittautui usein hankalaksi.

Kanssakäymisen syntyminen esteiksi mainittiin omat liikkumisvaikeudet, arveltu toisten tarvitsema rauha, huonokuntoisten asukkaiden määrä ja sopivien puhelukomppanien puute, ”kyllä pitää jonkinlainen yhteinen pohja olla, että keskustelu syntyisi”.

minä ymmärrän (kodinomaisuudella) sellaista, että siinä on yhteydessä niinkuin koko perhe, ettei siitä erotu ja täällä sellaista ei oikein ole, täällä on niin paljon huonoja potilaita ja semmoisia muistamattomia ja sekavia niin siinä ei tule mitään semmoista kodinomaisuutta, jokainen on omassa huoneessaan vaan ja syömässä käydään ja muutama sana vaihdetaan

se oma perhe ja se ois niinko kaikkein tärkein et se tuo niinko sen kodin hengen mut kun ne on nyt pois, meinhän lapset on mut ne on taas omassa olossaan, mut se aviopuoliso se oli hyvä mies nelkymättömän vuotta sitä kesti ... onhan täälläkin kun täällä kokoonnutaan ja sillä tavalla

minusta se on juuri se yhteydenpito se on minusta kaikkein suurin, sitä minä kaipaamaan ... minä tykkään että kaikki oltais täällä ystäviä keskenään, meillä oli ... miehenikin oli sellainen, että tule käymään niinkun minäkin olen kotonani, että tule käymään ja jutellaan ja ollaan .. juu semmosta oli aina meillä ja sitä kahvikupposta ei laskettu (naurua) jos kahvikupponen juotiin siinä samalla ja se oli sitä semmoista vanhojen ihmisten elämä.

”että ite saap huushollata minkä jaksaa”. Omatoimisuuden ja itse tekemisen mahdollisuus siinä määrin kun jaksaa, liitettiin mahdollisuuteen noudattaa omia tapoja ja tottumuksia. **Omat tavat ja tottumukset**, joillakin miehillä ”*pienet paheetkin*” kuten tupakointi ja ”*mieto ryyppy silloin tällöin*” jatkoivat kotoista oloa. Omatoimisuus mahdollisti myös **oman päivärytmin** säilyttämisen muuten ”*sitä on niin kiinni siinä aikataulussa*”.

Omien rutiinien ja selviytymiskeinojen toteuttaminen koettiin tärkeäksi itenäisen elämän edellytyksenä. Avun pyytäminen ja soittokellon varassa

eläminen ei tuntunut helpolta.

yks päivä täyty hälyyttää kun toi sänky petattiin ja oli outo toi opiskelija tääl nin se jätti ton, mul on miniä tehny, poika on pannu sängyn alle tota kiinne tollasen narun se on tehty pellavasta se on jo niin likanenkin ja siinä on solmu mä verän sitä solmuja vasten itteni istumaan, mä en pääse mulla ei ole tota voimaa ja tota noin sitten oli se naru pantu lattialle ja se keppi, jota mä tarvin apuna nin se oli peitetty sängyn takalaidalla aikani mä ja aattelin ei millään mut seuraavalla kerralla mä keksin, kun se tyttö laittoi sillai ni, kun mulla on toi kainalosaava mitä mä joskus ennen tarvin nin mä sen kanssa sain vedettyä takasin niit keppiä ja ei mun tarvinmu hälyttää, mut täytys aina keksiä jokin konsti millä saa jotakin mitä ei pysty, mutta mä en tiedä must on niin ikävä jos mun tarttis aina tota hälyyttää ja sanoo tulet- teks te taas mua auttaan

Useat tutkittavat kuitenkin liittivät järjestetyn aikataulun **sopivaan päivän jäsentymiseen** ja mahdollisuuteen tavata toisia.

hyvältä tuntuu, että se on tiedossa ja kaikki ollaan aina menemässä sinne ja aina tossa nähdään ja puhutaan ja mennään jo ennemmästi tohon eteisholviin istumaan ja juttelemaan mitä on tehty ja tekemättä jätetty

Kodinomaisuuteen liitettiin myös kotiruoka ja saunomisen miellyttävyys. Nämä ikääntyneen elämänlaatuun kuuluvat elementit suoritetaan hoitoyhteisössä usein rutiinilla.

”sen verran tilaakin, että”. Kodinomaisuuteen liittyneenä tutkittavien kertomuksissa asunnon rakenteelliset ominaisuudet jäivät taka-alalle. **Tilan riittävyys ja tarkoituksenmukaisuus** liitettiin omaan terveydentilaan ja päivittäisistä toimista selviytymiseen, mahdollisuuteen pitää omia tavaroita ja kutsua vieraita.

kun mulla on astma niin minä tarvitsisin oikeastaan isomman huoneen,

yöllä tahtoo loppua henki, että joutuu tuonne kylpyhuoneeseen avaamaan ikkuna

kun ajattelloo, että tässä ei nyt oo erikseen keittiöö, mutta se on meikäläiselle hyvä siinä suhteessa, että kun ei oo ovia, et se on sitten järjestään niinko ruokapöytään ja poikkes, ko se pittää se varovaisuus olla

se vaan on että nythän mä en saa mittää kaikki tarvii antaa en mä saa raanasta vettä enkä mä tonne vessaan täytyy mennä takaperin munhan aina täytyy hälyttää kun mä tarvitsen vessaan apua ... niin pieni tila ettei ettei sinne taho saamaan tät tuolii takaperin, sitten siellä on kolme tankoo ja keppi

siitä minä olen iloinen, että tänne mahtu näinkin paljon meidän parhaan huoneen tavaroita

kyllä mä täällä sen puolesta viihdyn, että täällä on tilaakin nin paljon että mulla oli nytkin, kun oli Allin päivä nin mulla oli monta vierasta, täällä oli sukulaisia enimmäkseen kuin muita ja sitt semmosia hyviä naapureita sieltä

”se olis niin kun kotipaikkakunta”. Rakenteellisia ratkaisuja näkyvämmäksi osoittautui haastateltujen kertomuksissa palvelutalon sijainti. Palvelutalon sijaintia pidettiin hyvänä silloin, kun se sijaitsi siinä **entisessä ympäristössä lähellä palveluja** saman kunnan tai kaupungin alueella, jossa on ennenkin eletty. Vaikka oma liikkuminen saattoi rajoittua vain omaan huoneeseen kotipaikkakunta on silti oma, *”siellä on tuttuja ja kaikin puolin”*. Palvelujen läheisyydestä puhuessaan tutkittavat viittasivat asioimisesta selviytymisen ohella siihen, että palvelujen läheisyys antoi mahdollisuuden odottaa asiointimatkoilla pistäytyviä vierailijoita.

se olis kyllä erinomainen juttu jos tämä nykyinen asunto olis siellä samassa ympäristössä ... se olis niinkun kotipaikkakunta

se sopii samal reissulla käydä tässä kun tulevat kauppaankin nyt kun vielä on töissä ne ihmiset ni käyvät meilläki tuovat joskus juustomaitoo ja muuta

”kai se on sitä vaan että viihtyy”. Viihtymisellä tutkittavat yleensä viittasivat siihen, että aika ei tule pitkäksi ja että on **mielenkiintoista tekemistä**. Viihtyminen saatettiin liittää myös kaikkiin muihin edellä mainittuihin kodinomaisuutta luoviin tekijöihin.

Useat tutkittavat kertoivat ajan kuluvan hitaasti. Päivät olivat toistensa kaltaisia ja yleensä elettiin *”päivä kerrallaan”*. Viikonloput ja pyhät eivät erottuneet arjesta muutoin kuin siinä, että silloin *”henkilökunta on minimissä”*.

Viikonloppu on niin hiljainen, arkipäivinä on vähän elämää, mutta viikonloppu on niin hiljainen, ettei sieltä kuulu mitään elämää

Jotkut tutkitut kuvasivat elävänsä *”helppoa elämää, kun ruoka on valmista ja autetaan kun apua tarvitsee”*. Järjestettyyn toimintaan ei oikein osattu hakeutua. Yleensä vain *”kävellään, ikkunasta katsotaan, ollaan, lepäillään ja mietiskellään”*, hyvänä pidetyt televisio-ohjelmat ja ristisanat mainittiin yleisimpänä ajankuluna. Uusia harrastuksia ja toimintamuotoja ei juuri oltu omaksuttu. Harrastus- ja ajanviettotapojen toivottiin olevan sellaisia, joita oli jo **harrastettu aikaisemmassa** elämänvaiheessa. Tutkittavien kertomuksissa osallistumisen esteiksi mainittiin jaksamattomuus, laiskuus, vanhuus ja fyysiset sairaudet, etenkin heikentynyt näkökyky.

kun ei oo tarvis mitään tehdä niin se menee ja sitten mielenkiinto on kaikkkeen niinkun lukemiseenkin, pitkään aikaan en oo pystynyt lukemaan, niin on mielenkiintokin menny

kyllä mä aina reseptejä katson, että tuossa ois kiva resepti kokeilla, sitten muistan että enhän minä niitä enää laita ja jotain käsityötä katsoo, että tommonen pitäis tehdä muttei pysty mitään tekemään

kesällä täällä on mukavaa kun on paljon penkkejä ja ulkona saa istua

Muistoissa elämä kuitenkin jatkui toimeliaana. Vuodenaikojen vaihtelu oli muistoissa vahvana. Kotoa muistuvat mieleen yhtä hyvin keväisen puutarhan istutustyöt, kukkivien hortensioiden hoitaminen sekä oman kodin kunnostus kuin työnteon rankkuuskin silloin, kun ”ei vielä laiskan päiviä ollu”.

mää muistelen monta kertaa, nytkin kun on nää ilmat, kun mää kasvatin kaikki taimet ja kasvihuoneessa kaikkea kokeilin

”**että ihan on kun normaali elämä**”. Normaalielämällä tutkitut viittasivat siihen, että mikään tärkeäksi koettu **ei ole liiaksi muuttunut**. Kodinomaisuus nähtiin tällöin myös laitospelämän vastakohtana.

”**se yhtenäisyys, semmonen hyvän olon tunne**”. Kodinomaisuus hyvänolon tunteena liittyi yleensä lähes kaikkiin edellä esitettyihin tekijöihin. Hyvään oloon kodiksi asettautumisen prosessissa liitettiin myös **sopeutuminen**, ”*että hyväksyy sen mitä ei muuttaa voi*”.

mutta se on jokaisen kohalla otettava vastaan ne, sehän se, myöntöväisyys-hän siinä onnii se tärkein et millä tavalla ihminen ottaa sen vastaan

täytyy sopeutua siihen mitä on iessäpäin minul on vähän semmonen luonne, en mie halua kehua luonnettain mut miul on sellainen sopeutuvainen luonne et mie en marise mistään et mie oon niinko tyytyväinen

5.3 Kodinomaisuus - arjen tunnistettavuutta

Tutkittavien kertomuksissa omat tavat ja tottumukset, oma elämän rytmi, omaan elämänhistoriaan kuuluvat läheiset ihmiset, muistoesineet, valokuvat ja kulttuurisesti tuttu alue sekä turvallisuus luovat elämään **jatkuvuuden** tuntua, mikä yhdistää menneen, nykyisyyden ja tulevan. Ikääntynyt on jo palvelukotiin tullessaan joutunut luopumaan suuresta osasta menneisyyttään. Hän on joutunut arvioimaan tilannettaan ja priorisoimaan valintojaan. Tällaisissa ristiriitatilanteissa ikääntynyttä suojaa mielen joustavuus, jota Brandstädter (1997) kuvaa akkomodaation ja assimilaation käsitteiden avulla. Assimilatiotoimintojen avulla ikääntynyt pyrkii säilyttämään tasapainon saavutusten ja menetysten välillä. Akkomodaatio taas tarkoittaa irtaantumista estyneistä tavoitteista, vaatimustason muuttamista tai kielteiseksi koetun tiedollista uudelleen arviointia. (Brandstädter 1997, katso myös Pörn 1993.) Huolimatta ikääntyneen kyvystä sopeutua erilaisiin olosuhteisiin, kodinomaiseksi kokemisen edellytyksiin näyttäisi kuitenkin kuuluvan se, että uudessa ympäristössä on siinä määrin jatkuvuutta, että ikääntynyt edes jollakin tavoin voi tunnistaa sen omakseen. Kodinomaisuus on siten arjen, ikääntyneen tavoitettavissa olevan maailman **tunnistettavuutta**.

5.4 Kodinomaisuus - elämisen mielekkyyttä

Useissa kehitysteorioissa oletetaan kehityksen jatkuvan läpi elämän. Tarkoituksellisuus on inhimillisen toiminnan peruslaatu. (Havinghurst 1972; Erikson 1980; Tornstam 1996a.) Henkilökohtaisten pyrkimysten sisältö ja laajuus voi vaihdella konkreettisista arkipäivän asioista, kuten jokapäiväisistä toimista selviämisestä, laajempiin päämääriin kuten maailman katsomuksen syventämiseen. Olennaista kuitenkin on, että henkilökohtaiset pyrkimykset ovat yksilön kannalta merkityksellisiä. Mielenkiintoiseksi koettuun toimintaan ei pelkkä ulkoinen puuhastelu riitä. "Ihmiselle ei riitä, että kädet toimivat tai, että ihminen käyttäytyy määrättyllä tavalla, ei edes se, että liikkeistä syntyy teko, jolla on määräinen merkitys, tekojen on oltava myös osa mielekkääksi koettua toimintaa" (Eskola 1987). Kotiin ja kodista huolehtimiseen on liittynyt merkittävä elämään **tarkoitukselli-**

suutta antava ulottuvuus. Tätä tutkittavien kertomuksissa jatkaa mielekkääksi koettu toiminta ja esim. isovanhemmuus, tärkeä jäljellä oleva rooli. Pelkkä oleilukin on mielekästä, kun sillä on tarkoitus kuten elpyminen, muistelu, mietiskely, asioiden pohdiskelu. Hoivan ja huolenpidon lämpö ja myönteinen kanssakäyminen muiden kanssa sekä tunnekuulumisesta alueellisesti johonkin luovat **yhteenkuuluvuutta** ja edesauttavat **sosiaalista liittymistä** uuteen ympäristöön. Tarkoituksellisuus ja yhteenkuuluvuus luovat **mielekkyyttä elämiseen**, mikä näyttäisi olevan yksi kodinomaisuuden ulottuvuus.

5.5 Kodinomaisuus - omana itsenä olemista

Oma rauha, jota tutkittaville usein konkreettisesti edustaa oma huone, paikkana, jonka voi merkitä omakseen, suojaa **yksityisyyttä**. Oma huone nähdään myös tärkeänä siksi, että se antaa mahdollisuuden säädellä jännitettä yksityisyyden ja sosiaalisuuden välillä. Yksityisyyden tarpeen suhteen ovat ikääntyneetkin erilaisia.

Ikääntyneen ihmisen toimintaa ja olemassaolon kokemusta säätelee fyysinen heikkeneminen. Mahdollisuuksia tarkastellaan oman terveyden ja toimintakyvyn valossa. Tilojen tarkoituksenmukaisuus, palvelujen saatavuus ja toimintakykyä ylläpitävä ympäristö yleensä mahdollistavat ja edesauttavat omatoimisuutta ja siten ylläpitävät **itsenäisyyttä**.

Oikeus omaan elämänrytmiin, avunsaanti silloin, kun tarvitsee, ilman pelkoa torjutuksi tulemisesta ovat esimerkkejä **itsemääräämisestä**. Vakavasti sairaan, heikentyneen ikääntyneen kohdalla, joka ei enää voi luoda ja valita päämääriään ja halujaan itsemäärääminen voi toteutua identifikaation avulla. Jos toisten asettamat päämäärät voi hyväksymällä ja samaistumalla ottaa omikseen voi itsemääräämisen katsoa toteutuvan (David 1990). Yksityisyyden, itsenäisyyden ja itsemääräämisen kautta kodinomaisuuden kokemiin liittyy **tunne omana itsenään olemisesta**.

veluasumisen ja ikääntyneen asukkaan suhteesta. Huomio tulisi kiinnittää niihin vuoro-vaikutussääntöihin, jotka julkilausuttuina tai piiloisina ohjaavat palvelukotitoiminnan organisoitumista ja käytäntöjä. (vrt. esim. Broady 1986; Eskola 1987; Siljander 1995.) Esimerkiksi Päivärinnan (1997) mukaan palvelutalot muistuttavat yhä enemmän hoivan ja huolenpidon asiantuntijanäyttämöitä kuin kotia, joka sallii asukkaansa intiimiyden ja yksityisyyden.

Saarenheimo (1997) puolestaan osoittaa muistelututkimuksessaan, että erityisesti laitoympäristössä vanhat ihmiset saatetaan hahmottaa homogeenisenä ryhmänä, jota määrittävät primääristi korkea ikä ja sen tuomat psykofyysiset rajoitukset. Näinollen ryhmätoimintoja suunniteltaessa ei välttämättä pidetä tärkeänä ottaa huomioon esimerkiksi osallistujien sosiaalista tai ammatillista taustaa.

Christianson (1994) on todennut tyhjän olemisen ja yksipuolisen valmiin vastaanottamisen olevan taustana tarpeettomuuden tunteen syntymiselle. Tarpeettomuuden tunne aiheuttaa elämänlaadun alentumisen, johon sisältyvät usein masennus ja tekemisen puute. (Christiansson 1994). Seetulan (1998) lisensiaatintyö osoittaa, että vanhainkodeissa ja palvelutaloissakin ihmisten pitäisi saada tehdä jotakin hyödyllistä niin kauan kuin pystyy ja haluaa. Jos lähtökohta-ajatteluna on ”kaikille samanlaista samalla menetelmällä”, ei koskaan pystytä ottamaan huomioon kohdehenkilöä yksilönä.

Omatoimisuuden ja itsenäisyyden mahdollistaminen kodinomaisuuden ylläpidossa näyttäisi edellyttävän (uudenlaisen) monipuoliseen toimintakyvyn säilyttämiseen tähtäävän kuntoutuksellisen filosofian omaksumista. Toimintakyvyn säilyttäminen mahdollisimman pitkään motivoimisen, aktivoimisen ja vireyden edistämisen avulla tulisi nähdä osaksi ikääntyneiden asumispalveluja. Geroteknologian hyväksikäyttö ikääntyneiden tarpeisiin sopivana saattaisi tuoda merkittäviä parannuksia niin ikääntyneiden itsensä päivittäistoinnoinnoista selviämiseen kuin hoito- ja hoivapalvelujen tuottajien rutiineihin. Gothonin (1987) mukaan ihminen oppii vähitellen avuttomaksi mikäli ei itse voi vaikuttaa siihen, mitä hänelle tapahtuu. Tällaisten kokemusten seurauksena yksilön aloitekyky heikkenee, seuraa apatia ja vähitellen laitostuminen. Toisaalta ikääntyneiden elämää ei pitäisi liikaa ohjelmoida ja aikatauluttaa, eikä liikkumisesta ja osallistumisesta tehdä rasitetta, vaan

sallia myös mahdollisuus joutenoloon ja hiljaisuuteen. Olennaista olisi löytää ikääntyneiden elämään sellaista mielekkyyttä, joka ylläpitää ja edistää aktiivisuutta osallistumiseen omien voimavarojen ja tarpeen mukaan.

7 Lopuksi

Tutkielman tarkoituksena oli tutkia palvelutalossa asuvien ikääntyneiden ihmisten käsityksiä ja kokemuksia kodinomaisuudesta. Asukkaiden itsensä esittämä näkemys tutkijoiden tulkitsemana täydentää jo olemassa olevaa suunnittelijoiden ja hoidon järjestäjien näkemystä kodinomaisuudesta. Tutkielman tuloksena kodinomaisuus ei iäkkäille merkitse pelkästään fyysisen ympäristön ominaisuuksia, vaan se ulottuu käsittämään laajasti jokapäiväisen arkielämän, päivittäisten toimintojen ja ihmissuhteiden kokonaisuuden.

Tutkijoina muodostimme samaa ilmiötä tutkivan tutkijatriangulaation. Tutkielmatyön alkuvaiheista lähtien jouduimme neuvottelemaan havainnoistamme ja näkemyksistämme suhteellisen paljon. Meidän oli myös päästävä yksimielisyyteen erilaisista tutkimuksen ratkaisuista, kuten aineiston hankinnasta, sen luokittelusta ja tulkinnasta. Laadullisen tutkimuksen tuottaminen parityönä on erittäin vaativa tehtävä. Vaikka analyysivaiheessa tulkintojen tekeminen lähtee kunkin ihmisen omasta ajattelusta ja näin ollen kahden eri ihmisen näkemykset eivät voi olla täysin samanlaisia, olivat aineistosta nousseet teemat kuitenkin sellaisia, että yhteisen näkemyksen muodostaminen oli hyvin mahdollista. Voidaan ajatella, että kaksi tai useampi tutkija monipuolistaa tutkimusta ja tarjoaa laajempia näkökulmia, usein olennaisella tavalla (Eskola & Suoranta 1996).

Laadullisessa tutkimuksessa syntynyt tulkinta on aina tutkijan (tutkijoiden) persoonallinen näkemys eikä ole siten siirrettävissä toiseen kontekstiin (Denzin 1994). Tässä työssä tulkinta on kahden tutkijan yhdessä tuottama näkemys kahden eri palvelutalon asukkaiden kokemuksista kodinomaisuudesta eikä välttämättä yleistettävissä muihin palvelutaloihin. Pyrkimyksenä on kuitenkin ollut mahdollisimman tarkasti välittää näiden haasteltavien kokemus ja käsitys sekä pyrkiä tekemään näkyväksi sitä, mitä kodinomaisuus tämän valossa saattaisi olla.

Tutkielman tekeminen on myös nostanut esiin mielenkiintoisia uusia kysymyksiä palvelu-

taloasumisen merkityksestä: miten asukkaiden käsitys itsestä muovautuu ja muuttuu palveluasumiseen sopeutumisen myötä, miten ikääntyneiden elämä ja palvelutalojärjestelmä kohtaavat, miten palvelukotiasukkaiden vuorovaikutus muotoutuu, miten toimintakyky palveluasumisessa määrittyy ja rajautuu.

Lähteet

- Americo, M. & Aragonés, I. J. 1997. A theoretical and methodological approach to the study of residential satisfaction. *Journal of Environmental Psychology* 17, 47-57.
- Baars, J. 1998. Aika, gerontologia ja vanheneminen. *Gerontologia* 12, 72-81.
- Birren, J. E. 1998. A contribution to the Theory of the Psychology of Aging: As a Counterpart of Development. Teoksessa Birren & Bengtson (toim.) *Emergent Theories of Aging*. New York: Springer Publishing Company. 150-176.
- Brandstädler, J. 1997. Elämänhallinta ja hyvinvointi ikääntyessä: assimilaation ja akkomodaation merkitys sopeutumisessa. *Gerontologia* 11, 116-124.
- Breakwell, G. 1986. *Coping with Threatened Identity*. London: Methuen.
- Breakwell, G. 1992. Process of self evaluation: efficacy and estrangement. Teoksessa G. Breakwell (toim.) *Social Psychology of Identity and Self-concept*. Surrey: Surrey University Press.
- Broady, D. 1986. Piilo-opetus suunnitelma. Mihin koulussa opitaan. Tampere: Vastapaino.
- Christiansson, T. 1994. Elintasosta elämänlaatuun - hyvinvoinnin ulottuvuudet vanhus-tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa A. Uutela & J-E. Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Tammer-paino, 102-115.
- Cuba, L. & Hammond, D. M. 1993. A Place to call home: identification with dwelling, community and region. *Sociological Quarterly* 11, 111-131.
- David, D. 1992. Autonomy in Health Care for Elders. Teoksessa S. M. Stahl (toim.) *The Legacy of Longevity, Health and Health Care in Later Life*. London: Sage Publications. 217-231.
- Denzin, N. K. 1994. The art and politics of interpretation. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 500-515.
- Elovainio, P. 1996. Vanhuspolitiikka vuoteen 2001- vanhat vanhukset unohtuivat. *Gerontologian Kasvun ja vanhenemisen tutkijat ry:n julkaisu* 3, 184-188.

- Erikson, E. H. 1980. *Identity and the Life Cycle*. New York: W.W. Norton Company.
- Eskola, A. 1987. *Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan. Persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia*. 2. painos. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1996. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, Kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Feldman, R. 1996. Constancy and change in attachments to types of settlements. *Environment & Behavior* 28, 419-446.
- Gadamer, H.-G. 1975. *Wahrheit und Methode*. Englanninkielinen käännös J. C. B. Mohr. Tübingen.
- Giddens, A. 1996. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Giddens & Lash (toim.) *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino, 83-152.
- Giorgy, A. 1997. The theory, practice and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of Phenomenological Psychology* 28 (2), 341-360.
- Gothi, R. 1987. Pitkäaikaissairaalan vanhuksen maailma ja uskonnollisuus. Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 149.
- Hahl, S. 1995. Kodin esineistö muistikuvien mukaan kerrottuna. *Elektroloristi*, 1.ISSN 1237- 8593. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
- Havighurst, R. J. 1972. *Development tasks and education*. New York: McKay.
- Heikkinen, E., Arajärvi, R.-L. & Jylhä, M. 1981. *Eläkeläiset Tampereella*. Tampere: Tampereen yliopiston kansanterveystieteen laitos, Kansanterveyden julkaisuja M65.
- Heikkinen, R.-L. 1991. Kokemuksellinen vanheneminen. *Gerontologia* 5 (4), 291-297.
- Higgs, P., Macdonald, L., Macdonald, J. & Ward, M. 1998. Home from home: residents opinions of nursing homes and long- stay wards. *Age and ageing* 27 (2), 199-205.
- Horelli, L. 1982. *Ympäristöpsykologia*. Espoo: Weiling & Göös.
- Horelli-Kukkonen, L. 1993. Asunto psykologisena ympäristönä. Asunnon ja asujan vuorovaikutusta koskeva tutkimus pientalojen itsesuunnittelukokeilun valossa. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia 3.
- Hughes, B. 1990. *Quality of Life*. S. M. Pearce (toim.) *Researching social gerontology: concepts, methods and issues*. London: Sage Publications. 46-58.
- Karjalainen, E. & Kivelä, S.-L. 1994. *Vanhusten palveluasuminen Suomessa*. Oulun yliopisto, Kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos. Sarja: yleislääketiede, tutki-

mus 2.

- Keiski, S.-L. 1998. Ikääntymisen Ihmema. Helsinki: Taideteollinen Korkeakoulu.
- Korpela, K. M. 1989. Place identity as a product of environmental self regulation. *Journal of Environmental Psychology* 9, 241-256.
- Koskinen, S. 1994. Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponoensis 3.
- Kvale, S. 1996. *InterViews. An introduction to Qualitative Research Interviewing*. London New Delhi: SAGE Publications.
- Nieminen, M. 1994. Väestöpyramidi - menneisyyden peili. Ikääntyvän väestön kasvu ja väestöennuste. Artikkelisarja: 55+. Katsaus ikääntyvien elinolosuhteisiin. Helsinki: Tilastokeskuksen julkaisu.
- Oma koti vai laitospeti - entä palveluasuminen. 1988. Seminaari teknillisessä korkeakoulussa. Teknillinen korkeakoulu, arkkitehtiosasto. Espoo: Terveystieteiden ja hoitorakennusten tutkimuslaitos. Julkaisu 8.
- Pikkujämsä, E. 1989. Mitä on palveluasuminen. Teoksessa *Oma koti vai laitospeti - entä palveluasuminen*. Seminaari teknillisessä korkeakoulussa. Espoo: Teknillinen korkeakoulu, arkkitehtiosasto. Terveystieteiden ja hoitorakennusten tutkimuslaitos. Julkaisu 8.
- Päivärinta, E. 1996. *Palvelutalojen elämänlaatua etsimässä*. Jyväskylä: Stakes raportteja 198.
- Päivärinta, E. 1977. Vanhainkoteista palvelutaloihin - tilat ja toimintaympäristöt toimintaa ohjaavien periaatteiden kuvaajina. *Gerontologia*. Kasvun ja vanhenemisen tutkijat ry:n julkaisuja 3, 218-225.
- Pörn, L. 1993. Health and adaptedness. *Theoretical medicine* 14, 285-303.
- Rauhala, L. 1983. *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rauhala, L. 1990. *Humanistinen psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rowles, G. D. 1978. *Prisoners of space? Exploring the geographical experience of older people*. Colorado: Westview Press.
- Rowles, G. D. 1983. *Geographical dimensions of social support in rural appalachia*. Teoksessa G. C. Rowles ym. (toim.) *Aging and milieu: Environmental perspectives on growing*. New York: Academic Press.
- RT 93-10534. 1994. *Vanhusten palvelutalot ja -asunnot*. Rakennustieto OY. Rakennus-

tietosäätiö.

- Saarenheimo, M. 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa. Tampere: Vastapaino
- Seetula, I. 1998. Elämäkö eläkkeellä. Helsinki: Helsingin yliopisto, Taloustieteenlaitos, Kuluttajaekonomia. Lisensiaatintyö.
- Siljander, P. 1995. Teksti ja todellisuus. Teoksessa J. Eskola, J. Mäkelä & J. Suoranta. (toim.) Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatus- ja sosiaalitieteiden 1990-luvun metodologiasta. Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 8. Katsauksia ja puheenvuoroja. Aikuiskasvatuksen ja jatkuvan koulutuksen julkaisuja 2.
- Sosiaalihalitus. 1989. Hyvään palveluasumiseen. Opas 1. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- SOTERA, Sosiaali- ja terveydenhuollon tekniikan ja rakentamisen instituutti 1995. Suunnittelun visualisointi - uusi keino terveydenhuollon rakennussuunnittelussa ja muutostöissä. Otaniemi: Julkaisu 1995/18.
- Tornstam, L. 1996a. Gerotranscendence- a theory about maturing into old age. *Journal of Aging and Identity* 1, 37-50.
- Tornstam, L. 1996b. Caring for Elderly. Introducing the theory of gerotranscendence as a supplementary frame of reference for the care of elderly. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 10, 144-150.
- Twigger-Ross, C. & Uzzell, D. 1996. Place and Identity Processes. *Journal of Environmental Psychology* 16, 205- 220.
- Uutela, A. 1994. Elämänhallinta ja terveys. Teoksessa A. Karisto & E. Lahdelma (toim.) *Terveyssosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Varto, J. 1996. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Tammer-Paino OY.
- Verbrugge, L. 1992. The Iceberg of Disability. Teoksessa S. M. Stahl (toim.) *The Legacy of Longevity, Health and Health Care in Later Life*. London: Sage Publications. 55-75.
- Weckroth, K. 1983. Ajatuksia ihmisen toiminnasta ja sen tutkimisesta. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalipsykologian lisensiaatintutkielma.
- Vilkko, A. 1997. Ikääntyminen, muistot ja koti. Teoksessa A. Karisto, (toim.) *Vanhuus kaupungissa*. Miina Sillanpääsäätiö. Juva: WSOY.
- Ympäristöministeriö 1996. Helsinki: Palveluasumistyöryhmän muistio. Asunto- ja ra-

- kennusosasto. Suomen ympäristö 12 - asuminen.
- Ympäristöministeriö 1997. Vanhusten vuokratalosta palvelutalo. Selvitys vanhusten vuokratalojen saneraamiseksi palvelutaloksi. Otaniemi: Osa 1: perusteita ja lähtökoh-
tia.
- Young, H. 1998. Moving to congregate housing: The last chosen home. *Journal of Aging Studies* 12 (2), 149-166.
- Åkerblom, S. 1990. Asuminen ja elämäntyyli. Pääraportti. Asuntopolitiikka, tutkimus-
jasuunnitteluosasto, asuntotutkimuksia 5:1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Åkerblom, S. & R. 1994. Palveluasuminen, tausta, toteutus, tulevaisuus. Helsinki: Ym-
päristö-ministeriö, asunto- ja rakennusosasto. Tutkimusraportti 3.
- Åstedt-Kurki, P. & Nieminen, H. 1998. Fenomenologisen tutkimuksen peruskysymykset
hoitotieteessä. Teoksessa M. Paunonen & K. Vehviläinen-Julkunen *Hoitotieteen tut-
kimusmetodiikka*. Juva: WSOY.